

TASVIRIY SAN'ATDA QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK- PEDAGOGIK ASOSLARI

Buriyeva Dilsuz Mirkomil qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17918531>

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasviriy san'at sohasidagi qobiliyatlarning mohiyati, tuzilishi va rivojlanish xususiyatlari tahlil qilingan. Maqolada qobiliyatning tug'ma iste'dod va mashg'ulotlar natijasida shakllanadigan ko'nikmalar o'rtasidagi murakkab munosabati ko'rib chiqiladi. Tasviriy san'at qobiliyatlarining asosiy komponentlari, jumladan, idrok, ijodiy tasavvur, motor-texnik malakalar va emotsional-obrazli tafakkur kabi jihatlari yoritilgan. Shuningdek, yosh rassomlarda ushbu qobiliyatlarni aniqlash (diagnostika qilish) va ularni samarali rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, zamonaviy metodikalari bo'yicha tavsiyalar berilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – tasviriy san'at ta'limi jarayonida qobiliyatlarni shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslarini ochib berish va amaliy yechimlarni taklif etishdan iborat.

Kalit so'zlar: qobiliyat, tasviriy san'at, iste'dod, ijodiy tafakkur, idrok, motor ko'nikmalar, pedagogik diagnostika, san'at ta'limi, rassom, kompozitsiya, rangshunoslik.

Abstract. This article analyzes the essence, structure, and developmental features of abilities in the field of fine arts. The article examines the complex relationship between innate talent and skills formed as a result of training. The main components of fine arts abilities are highlighted, including aspects such as perception, creative imagination, motor-technical skills, and emotional-figurative thinking. Furthermore, recommendations are provided on pedagogical conditions and modern methodologies for identifying (diagnosing) and effectively developing these abilities in young artists. The main purpose of the research is to reveal the scientific and theoretical foundations of ability formation in the process of fine arts education and to propose practical solutions.

Keywords: ability, fine arts, talent, creative thinking, perception, motor skills, pedagogical diagnostics, art education, artist, composition, color science.

KIRISH

Insoniyat sivilizatsiyasining barcha davrlarida san'at jamiyat ma'naviy hayotining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Tasviriy san'at esa o'zining betakror obrazlari, ranglar jilosi va shakllar uyg'unligi orqali insonning ichki dunyosini, uning his-tuyg'ularini, dunyoqarashini aks ettiruvchi qudratli vositadir. Bugungi kunda yuksak ma'naviyatli, keng fikrli va ijodkor avlodni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan bir paytda, yoshlarda badiiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda [1]. Qobiliyat tushunchasi psixologiya va pedagogika fanlarining markaziy kategoriyalaridan biri bo'lib, shaxsning muayyan faoliyat turini muvaffaqiyatli amalga oshirishini ta'minlovchi individual-psixologik xususiyatlar yig'indisini anglatadi.

Tasviriy san'at sohasidagi qobiliyatlar o'zining murakkab tuzilishi bilan ajralib turadi. U nafaqat tug'ma iste'dod kurtaklari (zadatki), balki maqsadga yo'naltirilgan ta'lim va tinimsiz mehnat natijasida shakllanadigan bilim, ko'nikma va malakalarni ham o'z ichiga oladi. Mashhur psixolog S.L. Rubinshteyn ta'kidlaganidek, "qobiliyatlar faoliyat jarayonida rivojlanadi va faqat shu faoliyatda namoyon bo'ladi" [5]. Shu bois, tasviriy san'atga oid qobiliyatlarni o'z vaqtida aniqlash, ularning rivojlanishi uchun zarur psixologik-pedagogik sharoitlarni yaratish zamonaviy san'at

pedagogikasining dolzarb vazifalaridandir. Ushbu maqolada tasviriy san'at qobiliyatlarining tabiati, ularni tashkil etuvchi komponentlar hamda ularni samarali rivojlantirish yo'llari ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

1. Tasviriy san'atda qobiliyatning tabiati va tuzilishi

Ilmiy adabiyotlarda "qobiliyat" va "iste'dod" tushunchalari ko'pincha bir-biriga yaqin ma'nolarda ishlatilsa-da, ular o'rtasida ma'lum farqlar mavjud. Iste'dod ko'proq shaxsning noyob, tug'ma imkoniyatlari, faoliyatga bo'lgan tabiiy moyilligi bilan bog'lansa, qobiliyat ana shu iste'dod kurtaklari asosida, ta'lim va amaliyot jarayonida shakllanadigan murakkab psixologik hosiladir. Tasviriy san'at sohasida yuqori natijalarga erishish uchun faqat tug'ma iste'dodning o'zi kifoya qilmaydi. Buning uchun maxsus bilimlar, amaliy ko'nikmalar va texnik malakalarni egallash talab etiladi [3].

Tasviriy san'at qobiliyatlarini shartli ravishda bir necha asosiy komponentlarga ajratish mumkin. Bu komponentlar bir-biri bilan uzviy bog'liqlikda faoliyat ko'rsatadi va birgalikda rassomning ijodiy individualligini tashkil etadi:

Badiiy idrok qobiliyatlari: Bu guruhga ob'ektlarning shakli, hajmi, proporsiyalari, fazoviy joylashuvini aniq ilg'ash qobiliyati kiradi. Rassom uchun "ko'ra bilish" oddiy ko'rishdan farq qiladi. U naturadagi eng muhim xususiyatlarni, xarakterli detallarni, yorug'lik va soya o'yinini, ranglar o'rtasidagi nozik munosabatlarni ilg'ay olishi kerak. Rang hissi (koloristik idrok) bu borada alohida o'rin tutadi. U nafaqat ranglarni ajrata bilish, balki ularning o'zaro uyg'unligini, emotsional ta'sirini his qilish va tasvirda undan mohirona foydalana olishni anglatadi [4].

Ijodiy tasavvur va fantaziya: Har qanday ijodiy faoliyat singari, tasviriy san'at ham tasavvursiz mavjud bo'la olmaydi. Rassom o'z asarida real hayotni shunchaki nusxalamaydi, balki uni ijodiy qayta ishlaydi, o'z g'oyasi va hissiyotlari asosida yangi badiiy obraz yaratadi. L.S. Vigotskiyning fikricha, ijodiy tasavvur – bu mavjud tajriba elementlarini qayta kombinatsiyalash orqali yangi obrazlar hosil qilish jarayonidir [2]. Rassomning xotirasida saqlangan vizual taassurotlar uning tasavvurida yangi kompozitsiyalar, personajlar va manzaralarga aylanadi.

Motor-texnik ko'nikmalar va malakalar: Rassomning g'oyasi va ijodiy niyati uning qo'li orqali matoga, qog'ozga yoki boshqa materialga ko'chadi. Shu sababli, qo'lning aniq va ishonchli harakatlari, ko'z va qo'l o'rtasidagi yuqori darajadagi koordinatsiya (muvofiglik) muhim ahamiyatga ega. Chiziq tortish, shtrixlash, bo'yoq surtish, loyga shakl berish kabi texnik amallarni puxta egallash rassomga o'z fikrini erkin ifoda etish imkonini beradi. Bu ko'nikmalar muntazam mashqlar orqali avtomatizm darajasiga yetkaziladi.

Emotsional-obrazli tafakkur: Bu rassomning dunyoni mantiqiy tushunchalar orqali emas, balki hissiy-badiiy obrazlar orqali idrok etish va fikrlash qobiliyatidir. U o'z asariga ma'lum bir kayfiyatni, hissiyotni singdira oladi va tomoshabinda javob reaksiyasini uyg'otadi. Asardagi ranglar gammasi, kompozitsiya ritmi, chiziqlar plastikasi – bularning barchasi rassomning emotsional holatini va asarning g'oyaviy mazmunini ifodalashga xizmat qiladi.

2. Tasviriy san'at qobiliyatlarini aniqlash va diagnostika qilish

Yoshlarda tasviriy san'atga bo'lgan qobiliyatni o'z vaqtida aniqlash ularni to'g'ri yo'naltirish va kelajakda professional rassom sifatida kamol topishi uchun zamin yaratadi. Qobiliyatlarni diagnostika qilishda bir necha usullardan foydalaniladi. Eng asosiy va ishonchli usul – bu pedagogik kuzatuvdir. Tajribali pedagog o'quvchining mashg'ulotlar jarayonidagi faolligini, ishga bo'lgan munosabatini, topshiriqlarni bajarishdagi o'ziga xosligini kuzatib, uning qiziqishlari va imkoniyatlari haqida dastlabki xulosalarni chiqarishi mumkin [4].

Kuzatuvdan tashqari, maxsus diagnostik testlar va ijodiy topshiriqlardan ham foydalaniladi. Masalan, o'quvchiga ma'lum bir mavzuda erkin kompozitsiya yaratish, xotira bo'yicha rasm chizish, turli ranglar va shakllardan garmonik bir butunlik hosil qilish kabi topshiriqlar berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar natijalarini tahlil qilish orqali o'quvchining kompozitsiya hissi, rang idroki, ijodiy tasavvuri va boshqa muhim sifatleri qay darajada rivojlanganligini aniqlash mumkin. Muhimi shundaki, diagnostika jarayoni bolaning shaxsiyatiga bosim o'tkazmasdan, o'yin va ijodiy faoliyat shaklida tashkil etilishi lozim. Diagnostika natijalari "yaxshi" yoki "yomon" deb baholash uchun emas, balki har bir o'quvchi uchun individual rivojlantirish dasturini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qilishi kerak.

3. Tasviriy san'at qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari

Qobiliyatlarni rivojlantirish – bu murakkab va uzluksiz jarayon bo'lib, u bir qator pedagogik shart-sharoitlarni taqozo etadi. Birinchidan, ta'lim jarayoni tizimli va izchil bo'lishi kerak. Mashg'ulotlar "oddiydan murakkabga" tamoyili asosida qurilishi, nazariy bilimlar amaliy mashqlar bilan mustahkamlanib borishi lozim. Masalan, rangshunoslik asoslarini o'rganish natyurmort ishlash amaliyoti bilan, kompozitsiya qonuniyatlarini o'rganish esa syujetli kartinalar yaratish bilan birga olib borilishi maqsadga muvofiqdir [4].

Ikkinchidan, amaliy mashg'ulotlarning xilma-xilligini ta'minlash muhim. O'quvchilar nafaqat ustaxonada naturadan, balki xotira va tasavvur asosida ham rasm ishlashlari, plener (ochiq havoda ishlash) mashg'ulotlarida qatnashishlari kerak. Plener tabiatdagi ranglar va yorug'lik o'zgarishlarini bevosita kuzatish, fazoni his qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun bebaho maktabdir.

Uchinchidan, ijodiy muhitni yaratish. O'quvchi o'z fikrini erkin bayon eta oladigan, uning har qanday ijodiy izlanishi qo'llab-quvvatlanadigan, xatolardan qo'rqmaydigan muhit qobiliyatlarning ochilishi uchun eng qulay zamin hisoblanadi. Pedagogning vazifasi nafaqat bilim berish, balki o'quvchida ijodga bo'lgan ishtiyoqni so'ndirmaslik, uni yangi cho'qqilarni zabt etishga ilhomlantirishdir.

To'rtinchidan, har bir o'quvchiga individual yondashuv. Barcha bolalarning qobiliyatlari va rivojlanish sur'ati turlicha. Kimdir chiziqli tasvirda kuchli bo'lsa, boshqasi rang bilan ishlashda mohir bo'lishi mumkin. Pedagog har bir o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini inobatga olgan holda unga alohida topshiriqlar berishi, uning rivojlanishini individual tarzda kuzatib borishi kerak.

Va nihoyat, san'at tarixini va buyuk ustalarning ijodini o'rganish. Jahon va milliy tasviriy san'ati durdonalarini tahlil qilish, ularning yaratilish tarixi, kompozitsion yechimlari, ranglar palitrasi bilan tanishish yosh rassomning badiiy didini o'stiradi, uning dunyoqarashini kengaytiradi va o'zining shaxsiy ijodiy yo'lini topishiga yordam beradi [3].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tasviriy san'atdagi qobiliyat – bu tug'ma iste'dod kurtaklari va maqsadli pedagogik ta'sir ostida shakllanadigan murakkab psixologik xususiyatlar majmuasidir. U o'z ichiga badiiy idrok, ijodiy tasavvur, motor-texnik malakalar va emotsional-obrazli tafakkur kabi bir-biri bilan chambarchas bog'liq komponentlarni oladi. Qobiliyatlarni samarali rivojlantirish uchun ularni o'z vaqtida diagnostika qilish, ta'lim jarayonini tizimli va izchil tashkil etish, ijodiy muhit yaratish, har bir o'quvchiga individual yondashish hamda ularni jahon san'ati yutuqlari bilan muntazam tanishtirib borish zarur. Faqatgina shunday kompleks yondashuv orqaligina biz yuksak salohiyatli, o'zining betakror ijodiy uslubiga ega bo'lgan rassomlarni

tarbiyalashga erishishimiz mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar tasviriy san'at qobiliyatlarini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'рни va imkoniyatlarini o'rganishga qaratilishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк. – М.: Просвещение, 1991. – 96 с.
3. Abdullayev N. San'at tarixi. 1-jild. – Toshkent: San'at, 2001. – 240 b.
4. Sodiqov M.A., Abdurahmonov Sh. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. Darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 320 b.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб: Питер, 2002. – 720 с.

